

ПОДРШКА МАЛОЉЕТНИМ СВЈЕДОЦИМА ЖРТВАМА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ У СУДСКИМ ПОСТУПЦИМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Проф. др Александар Фалаџић

ванредни професор, Правни факултет, Универзитет за пословне студије Бања Лука,
aleksandar.faladzic@yahoo.com

Сажетак: Успостављање служби за подршку свједоцима при судовима и тужилаштвима у Босни и Херцеговини, прије свега жртвама кривичних дјела, кључни је инструмент за остварење правде за жртве и омогућавање жртвама да захтијевају остваривање властитих права. Уколико држава жели да добије њихово свједочење дужна је да гарантује право свједоку да слободно свједочи без страха од могућих негативних последица које могу настати по њега његовим истинитим свједочењем. Државе имају обавезу да спречавају, спроводе истраге и кривично гоне извршиоце кривичних дјела са елементима кршења основних људских права и слобода предвиђених међународним правом. Та обавеза односи се и на насиље у породици јер се њиме крше основна људска права и слободе. Насиље у породици није само широко распрострањени друштвени проблем који штети појединцима, породицама и друштву у цијелини, већ је и посебно друштвено опасно кривично дјело. Као такво, оно захтијева не само одлучну друштвену осуду и активности у смислу превенције, већ и непопустљиво друштвено неодобравање и подједнако снажан одговор како полиције тако и правосудног система. Насиље у породици обухвата и насиље над дјецом и малољетницима, а оно се веома често неоправдано прећутно толерише као једна од традиционалних одгојних метода. Иако свједоци имају законску и грађанску дужност да свједоче у кривичном поступку, ти поступци морају да се организују тако да се избјегне неоправдано кршење права жртава и свједока, посебно кад се ради о малољетницима. Малољетник а посебно дијете које је свједок у судском поступку је осјетљив свједок а осјетљивост се односи на дјечију рањивост због когнитивне, емоционалне и социјалне незрелости, која њихове психолошке капацитете чини неотпорним према спољашњим утицајима.

Успостављање служби за подршку свједоцима, прије свега усмјерених ка жртвама кривичних дјела, кључни је инструмент за остварење правде за жртве и омогућавање жртвама да захтијевају остваривање властитих права. Пружањем професионалних услуга од стране служби за подршку свједоцима, поред психолошке подршке и помоћи, избјегавају се и могућности секундарне виктимизације жртава у кривичним поступцима. У раду ће бити обрађена подршке малољетним свједоцима, жртвама кривичног дјела насиље у породици у органима гоњења, прије свега тужилаштвима и судовима у Босни и Херцеговини.

Кључне ријечи: подршка свједоцима, насиље у породици, малољетник, судски поступак, тужилаштво, суд.

1. УВОД

Породица, као основна ћелија друштва, има веома значајну улогу у развоју човјека као појединца, али и друштва у цјелини. Породицу чини заједница више лица која живе у заједничком домаћинству, а која међусобно везује рођење, брак или усвојење, и као таква, она је основна људска заједница која има велики утицај на формирање сваке личности појединачно, што је од изузетне важности за свако друштво. Због значаја улоге породице у развоју и опстанку друштва, проблематици насиља у породици треба да се придаје много више пажње, посматрајући га као социопатолошку појаву која утиче на развитак и односе у породици од самих почетака.

У складу са међународним стандардима, државе су одговорне за сузбијање, спровођење истраге и кривично гоњење свих облика кршења људских права. Ова обавеза односи се и на насиље у породици, јер оно представља кршење основних људских права. Насиље у породици такође садржи значајну компоненту родне дискриминације и у великој мјери се преклапа са појавом насиља над женама и дјецом. Насиље у породици није само широко распрострањени друштвени проблем који штети појединцима, породицама и друштву у цјелини, него је и кривично дјело. Као такво, оно захтијева не само одлучну друштвену осуду и активности у смислу превенције, него и непопустљиво друштвено неодобравање и подједнако снажан одговор правосудног система. Насиље у породици обухваћа и насиље над дјецом и малолетницима, међутим, оно се често прећутно толерише као једна од одгојних метода (Давид Г. Гил 1971. 638).

Савремено друштво у Босни и Херцеговини је погођено скоро свим облицима насиља и негативним појавама повезаним са насиљем, те је тако и насиље у породици постало свакодневница нашег друштва. Свакодневно видимо наслове у средствима јавног информисања који говоре о ужасним примјерима насиља у породици који неријетко резултирају и смртним исходима.

Заштита малолетника које је свједок насиља у породици у кривичном поступку је од суштинског значаја за његово емоционално и психичко благостање, јер изложеност таквом насиљу може довести до трауме и проблема са менталним здрављем. Успостављање служби за подршку свједоцима при судовима и тужилаштвима у Босни и Херцеговини, прије свега жртвама кривичних дјела, кључни је инструмент за остварење правде за жртве и омогућавање жртвама да захтијевају остваривање властитих права. Уколико држава жели да добије њихово свједочење дужна је да гарантује право свједоку да слободно свједочи без страха од могућих негативних посљедица које могу настати по њега његовим истинитим свједочењем. Свједок представља важно доказно средство за оптужбу за насиље у породици. Иако субјективно доказно средство, за тужиоца често представља најважније, а често и једино доказно средство које користи у предметима насиља у породици. Ова чињеница даје посебну снагу и значај свједоцима, што утиче да се посебна пажња посвећује

припреми свједока, процјени личности и евалуацији способности свједочења у окружењу које је неријетко пуно неразумијевања, па и непријатељско за свједока насиља у породици. При томе треба имати на уму да значајан број свједока није заинтересован за свједочење, односно да учествовањем у кривичном поступку себе доводи у неугодну ситуацију.

Такође, веома значајан број свједока је и оштећен кривичним дјелом, а начином извршења или посљедицама које су наступиле његовим извршењем он трпи значајну физичку или психичку бол и свједочење о том кривичном дјелу за њега представља својеврсну трауму. То је посебно карактеристично за свједочење малолетног свједока који је жртва насиља у породици. Иако свједоци имају законску и грађанску дужност да свједоче у кривичном поступку, ти поступци морају да се организују тако да се избјегне неоправдано кршење права жртава и свједока (Фалацић и Јањић 2014. 185-186). Малолетник а посебно дијете које је свједок у судском поступку је осјетљив свједок а осјетљивост се односи на дјечију рањивост због когнитивне, емоционалне и социјалне незрелости, која њихове психолошке капацитете чини неотпорним према спољашњим утицајима. Када се малолетник а посебно дијете нађе у улози свједока у кривичном поступку, сви носиоци правосудне функције и стручно особље које им помаже у раду треба да превасходно штите његове интересе. У том смислу треба прво да разријеши следеће дилеме:

- Да ли је неопходно да малолетник (дијете) буде свједок?
- Уколико је неопходно, на који начин се може заштитити његов интерес?
- Како спријечити да кривични поступак буде додатни извор трауме, шта предузети да се умањи негативан утицај на тог свједока?
- У каквом је психичком стању свједок и како је критични догађај утицао на њега?

Главна идеја водила пружања подршке свједоцима и жртвама у кривичном процесу а посредством одјељења или сарадника за подршку свједоцима у судовима и тужилаштвима јесте пружање подршке и помоћи прије, за вријеме и након давања исказа/свједочења, а како исто не би оставило додатне посљедице по психофизичко стање свједока, прије свега малолетника. Уколико држава жели да добије њихово свједочење, дужна је да гарантује право свједоку да слободно свједочи без страха од могућих негативних посљедица које могу настати по њега његовим истинитим свједочењем. У том циљу законодавац уводи најразличитије облике заштите свједока који се крећу у дијапазону од психолошке подршке и помоћи трауматизованом свједоку приликом припреме за свједочење, током самог свједочења па и након тога, до оних које се односе на физичку заштиту свједока и њихових породица. Пружањем професионалних услуга од стране служби за подршку свједоцима избјегава се могућности секундарне виктимизације жртава у кривичним поступцима (Тасо-Дељковић и Фалацић 2023.).

Оснаживање свједока и жртава кроз одговарајућу подршку не само да повећава њихову спремност да учествују у правосудним процесима, већ и јача повјерење јавности у правосудје. Разумијевање њихових потреба и пружање стручних услуга доприноси бољој заштити њихових права, што је од суштинског значаја за остварење правде.

2. НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Насиље у породици је понашање којим један члан породице угрожава физички интегритет, ментално здравље или спокојство другог члана породице. Ради се о глобалној појави и представља сваки облик физичког, сексуалног, психичког или економског насиља или пријетњу таквим насиљем којем се излаже неки од чланова породице. Насиље није изоловани, појединачан догађај већ образац понављајућих понашања. Ипак, насиље у породици садржава у себи неколико облика који сваки на свој начин имају одређене посљедице на оштећену страну, односно жртву насиља у породици. Овај облик насиља представља образац насилних или пријетећих радњи с циљем извршења намјерног контролисања другог лица.

Насиље у породици можемо подијелити по различитим облицима испољавања, као што су:

- Физичко насиље које подразумијева кориштење дијелова тијела или оружја ради пријетње, казне, доминирања, контролисања или повређивања другог лица. Може да се врши различитим начинима и средствима, а за посљедицу има лаку тјелесну повреду или тешку тјелесну повреду.
- Психичко насиље се односи на озбиљну пријетњу да ће бити нападнут живот или тијело члана породице. Психичко насиље се односи такође на застрашивање, константно критиковање, потцјењивање, различите оптужбе, емоционално уцјењивање, стварање несигурности код жртве, вербално злостављање, узнемиравање, малтретирање итд.
- Сексуално насиље се односи на сваки вид повреде полне слободе и морала, сваки вид деградирања и понижавања на сексуалној основи, сваки вид присиљавања на сексуални однос и силовање. Ову врсту насиља често прати и физичко и психичко насиље, а често се ти случајеви насиља врше истовремено и посебно су понижавајући.
- Економско насиље углавном обухвата одузимање новца и вриједних ствари, контролисање зараде и примања, забрану члану породице да располаже својим и заједничким приходима, забрану да се запосли и оствари сопствене приходе, одузимање средстава за рад, наметање обавезе сталног подношења детаљних извјештаја о трошењу новца и др (Чичић 2021. 208).

Нормативно одређење кривичног дјела Насиља у породици у БиХ регулисано је ентитетским кривичним законима и КЗ Брчко дистрикта БиХ.

Тако се, чланом 208. став 1. КЗ Републике Српске, прописује да „Ко примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице, бит ће кажњен новчаном казном или затвором до двије године.” (Службени гласник РС број 73/10), члан 222. кривично дјело “насиље у породици” став 1. КЗ Федерације БиХ прописује да “ко насиљем, дрским или безобзирним понашањем угрожава мир, тјелесну цјеловитост или психичко здравље члана своје породице” казнит ће се новчаном казном или казном затвора до једне године. (Сл. новине ФБиХ, број 75/17) и члан 218. став 1. и 2. КЗ-а БД БиХ прописује да “Ко насиљем, дрским или безобзирним понашањем угрожава мир, тјелесну цјеловитост или душевно здравље члана своје породице” казнит ће се новчаном казном или казном затвора до једне године. Ко кривично дјело из става 1. овога члана почини према члану породице с којим живи у заједничком домаћинству казнит ће се новчаном казном или казном затвора до три године. (Службени гласник Брчко дистрикта БиХ, број 9/13).

Законима је прописано неколико квалификованих облика овог дјела, који укључују употребу оружја, наношење тешких тјелесних повреда, трајно и тешко нарушавање здравља ако је дјело учињено према малољетном лицу или проузроковање смрти, те усмрћивање члана породице којег је починилац претходно злостављао. Ова дјела кажњива су казном затвора од три мјесеца до 15 година или „казном дуготрајног затвора“ од 21 до 45 година. Уколико дјело насиља у породици резултира смрћу члана породице, који је раније био и злостављан, починилац ће бити кажњен казном затвора од најмање десет година.

Сврха кажњавања, како је то регулисано наведеним кривичним законима је трострука:

а) превентивни утицај на друге да поштују правни поредак и не чине кривична дјела (односно генерална превенција),

б) да се утиче на починиоца да убудуће не почини кривична дјела и подстакне његов преодгој (односно, појединачна превенција и рехабилитација) и

в) изражавање друштвене осуде за учињено дјело и праведности кажњавања починиоца.

У кривичне законе ФБиХ и БДБиХ уведен је од 2010. године још један елемент сврхе кривичноправних санкција уопште – „заштита и сатисфакција жртава кривичних дјела“.

Кривичним законима прописују се врсте казни и предвиђа се да оне могу бити: казна затвора, казна дуготрајног затвора и новчана казна. Закони такође предвиђају и условну осуду, као врсту кривичноправне санкције – мјере упозорења - која се може изрећи под условима прописаним законом. Осим тога, затвор се може замијенити новчаном казном или друштвено корисним радом, под одређеним условима. Кривични закони такође прописују услове под којима је могуће ублажавање казне како законско, тако и када суд утврди

постојање „нарочито олакшавајућих околности“. Осим ових кривичноправних санкција, судови такође починиоцу могу изрећи једну или више сигурносних мјера, као што је обавезно психијатријско лијечење, обавезно лијечење овисности, забрана обављања одређеног позива, занимања или активности, забрана управљања превозним средством и лишење предмета.

Законима о кривичном поступку у БиХ прописује се да жртве кривичних дјела, укључујући насиље у породици, имају право поднијети имовинскоправни захтјев који се може односити „на накнаду штете, поврат ствари или поништавање одређеног правног посла“. Имовинскоправни захтјеви требају се рјешавати заједно са главном ствари у кривичном поступку, односно на рочишту за изрицање кривичноправне санкције. Механизми заштите и подршке свједоцима кривичних дјела су изнимно важни за откривање и доказивање кривичних дјела са елементима насиља, те су једнако битни и за хуманизацију кривичног поступка на начин да се више пажње посвећује и правима оштећеног почињењем кривичног дјела, као и другим свједоцима у кривичним поступцима.

Када је у питању позитивно кривичноправно законодавство у вези са малољетницима, Република Српска и Федерација БиХ те Брчко Дистрикт БиХ имају *lex specialis* донесене законе о заштити о поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Ф БиХ (“Службене новине ФБиХ”, број 7/14 и 74/20); Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (“Службени гласник Републике Српске” број 13/10, 61/13 и 68/20); Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку БД БиХ (“Службени гласник Брчко дистрикта БиХ” број 44/11). Добне границе које одређују и идентификују малољетнике као објект заштите, али и чине услов за примјену *lex specialis* одредби које садрже ови прописи, првенствено полазе од дефиниције појма дјетета као лица које није навршило 18 година живота, унутар које опште дефиниције су диференцирани млађи малољетници као лица са навршених 14, а ненавршених 16 година живота, те старији малољетници као лица са навршених 16, а ненавршених 18 година живота. Посебна категорија су дјеца која нису навршила 14 година живота, који као такви су кривичноправно неодговорни за почињена дјела, али која су међутим као објектом заштите у виду жртве почињеног кривичног дјела под апсолутном заштитом закона, јер су њихове одредбе у релевантном дијелу проткане општим принципима најбољих интереса дјече и посебне пажње при поступању са дјецом и малољетницима као жртвама кривичних дјела. Наведено је, свакако, посљедица одредби Конвенције УН о правима дјетета које су на адекватан и суптилан начин проткане у свим дијеловима ових закона.

Та заштита, али и обавеза посебног поступања, видљива је кроз законска рјешења наведених закона који, готово без разлика, садрже јединствене одредбе у погледу дијапозона кривичних дјела почињених на штету дјече и малољетника, ради чега *exempli causa* ћу у наставку дати преглед одредби

члана 185. став 1. Закона ФБиХ који прописује да судија за малољетнике, односно вијеће којим предсједава судија за малољетнике или судија који има посебна знања из области права дјетета суди и пунољетним учиниоцима кривичних дјела прописаних Кривичним законом када се у кривичном поступку као оштећени појављује дијете и малољетно лице, као што су кривична дјела:

- 1) убиство,
- 2) чедоморство,
- 3) учествовање у самоубиству,
- 4) тешка тјелесна повреда,
- 5) противправно лишење слободе,
- 6) отмица,
- 7) силовање,
- 8) полни однос са немоћним лицем,
- 9) полни однос злоупотребом положаја,
- 10) полни однос са дјететом,
- 11) блудне радње,
- 12) задовољавање похоте пред дјететом или малољетником,
- 13) навођење на проституцију,
- 14) искориштавање дјетета или малољетника ради порнографије,
- 15) упознавање дјетета са порнографијом,
- 16) родоскврнуће,
- 17) ванбрачна заједница са млађим малољетником,
- 18) одузимање дјетета или малољетника,
- 19) промјена породичног стања,
- 20) запуштање или злостављање дјетета или малољетника,
- 21) напуштање дјетета,
- 22) насиље у породици,
- 23) избјегавање издржавања,
- 24) спречавање и неизвршавање мјера за заштиту малољетника,
- 25) омогућавање уживања опојних дрога,
- 26) разбојничка крађа и
- 27) разбојништво. (Шаљић, Василић, Ковачевић 2021, 139-140)

Република Српска и Федерација БиХ су 2005. године усвојиле законе о заштити од насиља у породици, чије се одредбе, на извјестан начин, међусобно прожимају с одредбама из кривичних закона. Оба закона дефинишу концепт породице и кривичног дјела насиља у породици и одређују заштитне мјере за жртве насиља у породици. Значајно је да се овим законима прописују кривичноправне санкције за све државне званичнике који не пријаве случај насиља у породици. Измјенама Закона о заштити од насиља у породици, које су ступиле на снагу 2020. године, насиље у породици и породичној заједници третира се искључиво као кривично дјело. Поред те нове одредбе, уведени су још неки новитети као што су, рецимо, обавеза субјеката заштите да у првом контакту обавијесте жртву на њој разумљив начин, о свим правима која има и

о установама, органима, правним лицима и организацијама које пружају помоћ, подршку и заштиту и обавеза за полицијске службенике да по свакој пријави насиља у породици процијени ризик на основу утврђених критерија како би се спријечило понављање насиља или неког другог тежег кривичног дјела.

Закон о равноправности полова дефинише насиље у породици као врсту насиља које се дешава у приватној сфери живота. Насиље по основу пола је свакако дјеловање којим се наноси или може нанијети физичка, психичка, сексуална или економска штета или патња, као и пријетња таквим дјеловањем које спутавају лице или групу лица да ужива у својим људским правима и слободама у јавној и приватној сфери живота. Овај закон третира насиље као кривично дјело (члан 29), прописујући да ко на основу пола врши насиље, узнемиравање или сексуално узнемиравање којим се угрози мир, душевно здравље и тјелески интегритет – казниће се казном затвора од 6 мјесеци до 5 година. Поред посебне инкриминације у кривичном законодавству, усвојени су посебни закони о заштити од насиља у породици који прописују посебне мјере за спречавање и сузбијање насиља у породици, као и подзаконски акти за провођење закона. Тако је створена адекватна нормативно – правна регулатива за остваривање ефикасније заштите од насиља у породици, која истовремено представља и добар нормативни основ за њено унапређење. Додатно, како насиље у породици захтијева интердисциплинарни приступ и сарадњу, у циљу унапређења и јачања међусобне сарадње у заштити, помоћи и подршци жртвама насиља у породици и координисаног одговора на сузбијање и спречавање понављања насиља – потписан је Општи протокол о поступању у случајевима насиља у породици у Републици Српској чији су потписници Министарство правде, Министарство унутрашњих послова, Министарство здравља и социјалне заштите, Министарство просвјете и културе и Министарство породице, омладине и спорта (Чичић 2021. 215-216).

Поред кажњавања учиниоца, држава је дужна да осигура и одговарајуће заштитне и друге мјере којима се осигурава сигурност жртава, а посебно када се налазе у ситуацијама непосредне опасности. Државе су дужне успоставити широк спектар сервиса подршке како би ублажиле негативне посљедице насиља и рехабилитацију жртава. То укључује активан приступ од пружања основне подршке органа старатељства и других органа у најранијој фази поступка, до мјера које се могу изрећи починиоцу кривичног дјела, а које по својој сврси, могу имати утицаја и на жртву као оштећеног у кривичном поступку. Држава треба финансијски подржати ове службе, а посебна пажња треба да се усмјери на потребе лица која су због неког личног или другог својства посебно угрожена и изложена насиљу.

Фактори који посебно утичу на успјешност откривања кривичних дјела почињених на штету дјете условљени су различитим питањима од којих је најзначајнији начин сазнања дјетета да је почињено кривично дјело, односно свијест дјетета о почињеном кривичном дјелу, а његово разумијевање је условљено различитим степенима информисаности од стане за то одређених

природних или законских обвезника – породице, школе, органа социјалног старања, организација цивилног друштва и других, у виду појачане свијести о перципирању допуштености, недопуштености, штетности и посљедицама радњи усмјерених ка њиховом интегритету, било од стране познатих или непознатих лица. Предње је условљено и узрастом дјетета - дијете, млађи или старији малољетник, тј. добне структуре, што захтијева и прилагођавање начину на који ће дјеца бити информисана од свих ових актера како би адекватно и благовремено препознали пријетећу опасност, те омогућили рано откривање од стране за то специјализованих законом установљених органа. Уз све наведено, код дјете и малољетника ће се развити и утврдити свијест да „нису сами“ и да нису тек једна „жртва“ у сивој бројци, уз апсолутно потребну подршку породице, околине и подржавајуће средине, на уштрб стигме која би посљедично настала на страни малољетника у недостатку свих ових елемената без којих откривање и ефикасно процесуирање не би могло бити учинковито.

Поред тога, циљној групи је потребно указати на могућности и обавезу пријаве почињених недопуштених радњи за то надлежним органима уз осмишљавање адекватног пропагандног материјала који ће на циљну групу дјеловати тако да укаже да без страха и стигме могу пријавити почињена дјела, да у томе „нису сами“, а првенствено у односу на родитеље/законске заступнике дјете, породицу у ширем смислу, затим школе, службе социјалне заштите, као и проглас о наведеној проблематици путем позива организацијама цивилног друштва.

3. ПРАКТИЧНА ПРИМЈЕНА МЈЕРА ПОДРШКЕ МАЛОЉЕТНИМ СВЈЕДОЦИМА У КРИВИЧНИМ ПОСТУПЦИМА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Заштита малољетника које је свједок насиља у породици у кривичном поступку је од суштинског значаја за његово емоционално и психичко благостање, јер изложеност таквом насиљу може довести до трауме и проблема са менталним здрављем. Осигуравање тачности њиховог свједочења пружа окружење подршке које смањује стрес и застрашивање. Правни системи имају обавезу да заштите рањиве сведјоке, спрјечавајући потенцијалну одмазду од насилника. Поред тога, заштита малољетника помаже да се прекине круг насиља позивањем починилаца на одговорност и омогућава приступ неопходним услугама подршке за опоравак. Све у свему, ове мјере су кључне за промовисање правде и дугорочног здравља малољетног свједока.

Индивидуалне физичке и психичке карактеристике појединог лица, уз поступке надлежних органа као и њима блиских лица, у значајној мјери одређују његово понашање током и након извршења кривичног дјела. Опште прихваћено је становиште да поједине категорије лица управо због својих физичких и психолошких карактеристика улазе у категорију коју називамо осјетљиви свједоци. Посебно осјетљиви свједоци јесу лица која су посебно

трауматизирана кривичним дјелом због своје старости, пола, здравственог стања, природе извршеног кривичног дјела, његових посљедица, начина и других околности његовог извршења или због других оправданих разлога. Дакле, дефиниција осјетљивих свједока може почивати на субјективним или објективним критеријима или на њиховој комбинацији (Пајић 2010. 95).

Постоје свједоци којима због разних разлога, објективних или субјективних, при давању свједошког исказа пријети опасност. Потребно је разликовати двије основне групе угрожених свједока, овисно о томе долази ли опасност за те свједоке од могућег накнадног чина неког другог лица или од самог испитивања. Ту другу категорију могли бисмо назвати “посебно осјетљиви” свједоци и за њих опасност пријети од самог испитивања јер постоји вјероватноћа да би код њих, због посебног психичког и физичког стања у којем се налазе, могло доћи до накнадне трауматизације. Њихова специфичност је у томе што за њих проблем није заштита идентитета, већ начин испитивања. То је посебно карактеристично за свједоке жртве насиља у породици. Малољетник а посебно дијете које је свједок у судском поступку је увијек осјетљив свједок а осјетљивост се односи на дјечију рањивост због когнитивне, емоционалне и социјалне незрелости, која њихове психолошке капацитете чини неотпорним према спољашњим утицајима.

Механизми заштите и подршке свједоцима кривичних дјела су изнимно важни за откривање и доказивање кривичних дјела са елементима насиља, те су једнако битни и за хуманизацију кривичног поступка на начин да се више пажње посвећује и правима оштећеног почињењем кривичног дјела, као и другим свједоцима у кривичним поступцима. Код осјетљивих свједока и кад не постоји стварна пријетња од стране осумњиченог, односно оптуженог лица или других њему блиских лица, постоји осјећај несигурности, неспособност самосталног дјеловања у заштити својих личних права, али и тешкоће при свједочењу. Највећа опасност осјетљивим свједоцима долази управо од самог кривичног поступка. Поред тога, осјетљивост свједока може бити и резултат општег неповјерења у кривично правосуђе. Понекад и неадекватно и непрофесионално поступање и третман органа кривичног поступка може довести до додатне трауматизације свједока. Управо због тога различите институције унутар кривичноправног система морају бити свјесне да и оне могу имати трауматичан ефекат на свједоке и свим средствима требају настојати да се та врста ефекта избјегне (чл. 23. Препоруке Савјета Европе Р(97)13 о застрашивању свједока и правима одбране). Парадокс, на који често наилазимо у правосудној заједници, огледа се у оцјени олакшавајућих и отежавајућих околности, па тако у предметима насиља у породици као олакшавајућа околност се најчешће наводи породичан човјек, иако је ово кривично дјело усмјерено на то да поремети мир, тјелесну цјеловитост или психичко здравље члана породице (Галић, Хухтанин 2014. 10). Наведени парадокс свакако негативно утиче на мотивисаност и одлучност свједока жртве кривичног дјела Насиље у породици да пријави и учествује у кривичном поступку. Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ

дефинише чл. 1. став 2 угроженог свједока као свједока који је озбиљно физички или психички трауматизован околностима под којима је извршено кривично дјело или који пати од озбиљних психичких поремећаја који га чине изузетно осјетљивим, односно дијете и малољетник.

Са аспекта теме рада, као мјере подршке свједоцима жртвама кривичног дјела Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ прописује:

1. Правну помоћ;
2. Економско-финансијску помоћ;
3. Социјалну подршку;
4. Психолошку подршку;
5. Друге видове стручне помоћи;

Члан 6. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ дефинише да тужилац у току истраге, а након подизања оптужнице Суд, под условом да постоји сагласност свједока и без објављивања било каквих личних података о свједоку, обавјештава орган надлежан за питања социјалног старања о укључењу угроженог свједока у поступак и омогућава пружање помоћи тог органа, као и психолошку подршку свједоку, укључујући присуство одговарајућих стручних лица приликом испитивања или саслушања. Ова врста помоћи угроженом свједоку често није од велике помоћи, с обзиром да органи социјалног старања често нису у могућности да испуне редовне обавезе ни за лица која имају потребу за социјалним старањем.

Одредба члана 8. која се односи на испитивање каже да ће судија, односно предсједник вијећа у одговарајућој мјери контролисати начин испитивања свједока када се испитује угрожени свједок, посебно у циљу заштите свједока од узнемиравања и збуњивања, док у изузетним околностима, ако Суд утврди да је то у најбољем интересу свједока, Суд може, уз сагласност странака и браниоца, саслушати угроженог свједока тако што ће му директно постављати питања у име странака и браниоца.

Када се одлучује да ли постоје оправдани разлози да се свједок испита путем техничких уређаја за пренос слике и звука на начин на који странке и бранилац могу постављати питања, а да не буду присутни у истој просторији са свједоком, такође ће се узети у обзир потреба да се осигура заштита свједоку под пријетњом и угроженог свједока.

Удаљавање оптуженог са главног претреса дефинисано је одредбама члана 10. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ гдје је прецизирано да, када постоји оправдана бојазан да ће присуство оптуженог утицати на способност свједока да свједочи потпуно и тачно, Суд може, по службеној дужности или по приједлогу странака или браниоца, а након саслушања противне странке и браниоца, наредити да оптужени буде удаљен из суднице. Ако је удаљен из суднице оптуженом ће бити омогућено да прати свједочење путем техничких уређаја за пренос слике и звука или ће свједочење бити забиљежено и предочено оптуженом. Бранилац ће бити присутан на саслушању. Након што се оптуженом предочи свједочење

свједока, а прије него се свједок отпусти, браниоцу и оптуженом омогућиће се да се консултују.

Како би се отклонио стрес или страх прије свједочења, поред мјера заштите које се одређују у складу са законским регулативама о заштити свједока, важну улогу у процесу давања исказа има психолошко-социјална подршка свједоцима прије, током и након свједочења. Чињеница је да би свједочење требало представљати потпуну и вјерну репродукцију сјећања. Међутим, свједоци током свједочења, поред сјећања, репродуцирају и своје доживљаје и осјећања која су заједно с тим догађајем упамћена. Код бројних свједока су присутне негативно обојене емоције, попут страха од непознатог и страха од сусрета с починиоцем кривичног дјела, што их додатно чини узнемираним, рањивим и сл. Свједочење пред судом за већину свједока у психолошком смислу представља велики изазов, с обзиром да су у ситуацији да поновно проживљавају трауматско искуство кроз вербализацију истог, што може, а и не мора, имати утицаја на сам ток свједочења (свједок се тешко присјећа детаља, потешкоће у концентрацији и/или вербализацији одређених сегмената, до интензивнијих емотивних реакција приликом свједочења, па и интензивирања одређених симптома и/или погоршања здравственог стања). Како би се избјегао негативан утицај свједочења на психофизичко стање и жртава и свједока, неопходно је осигурати атмосферу у којој ће свједоци давати изјаве без страха од пријетњи или притиска који могу угрозити њихов или живот њима блиских лица. Психолошку и социјалну подршку треба осигурати сваком свједоку који је претрпио било какву трауму и/или који се може сматрати угроженим свједоком, осигуравајући да свједоци могу свједочити у потпуно сигурним условима и окружењу, као и да им свједочење неће изазвати додатну штету, патњу или трауму (Тасо-Делковић и Фалацић 2023).

Када говоримо о подршци свједоцима у правосудним институцијама, треба рећи да никад није тачно дефинисано које су то све активности или конкретне мјере које се предузимају са циљем помоћи свједоцима приликом давања исказа или свједочења. Сама идеја подршке свједоцима се заснива на психолошкој и/или емотивној подршци, логистичкој, административној и било којој другој врсти помоћи која је свједоцима потребна приликом давања изјаве, односно свједочења. Циљ таквог приступа је смањити могућност анксиозности и додатне трауматизације свједока приликом ових поступака. Концепт подршке свједоцима у правосудју показао се као изузетно битан сегмент и у спровођењу кривичних поступака јер утиче и на повећање ефикасности самог поступка, нарочито кад се ради о кривичним дјелима са елементима насиља.

Многа кривична дјела, а посебно насиље у породици, ратни злочини, организовани криминал, сексуално насиље у најчешћем броју случајева почињена су на свиреп и окрутан начин, што значајно утиче на психичко и физичко стање жртава, односно свједока тих кривичних дјела. Самим тим, жртве почињених кривичних дјела су и често и свједоци истих, те се у кривичном поступку појављују у двојакој улози и свједока и оштећеног (жртве)

кривичног дјела. С обзиром на трауматична искуства која су преживјели, те преплављујући страх, дешава се да жртве одбијају сарадњу с органима кривичног гоњења, нарочито ако та сарадња негативно утиче на њихову личност (угрожени свједоци), личну сигурност или сигурност њихове породице (свједоци под пријетњом). Приликом позивања свједока на свједочење, треба имати на уму да ниједно лице не бира да буде свједок, али ако се нађе у тој улози битно је да зна да није само. Управо одјељења за подршку свједоцима у правосудним институцијама представљају својеврсну везу између свједока/жртве и правосудне институције, пружајући свједоку потребну подршку кроз цијели процес с једне стране, те поштујући права и процедуре кривичног поступка, с друге стране (Фалацић и Јањић 2012. 188-189).

Активности подршке свједоцима која се пружа у правосудним институцијама у Босни и Херцеговини чине низ процедура и поступака са циљем процјене психофизичког стања свједока приликом давања изјаве/свједочења, те и последице, у зависности од потреба свједока. Иста се пружа прије, за вријеме и последице свједочења. Процјена појединих сегмената психофизичког стања, те логистичких и административних потреба свједока се врши за свако лице појединачно. Циљ таквог приступа јесте препознавање и креирање индивидуалног плана подршке који је у складу са потребама свједока, али и правима и обавезама које исти има у кривичном поступку. Активности подршке, између осталог, подразумевају и психолошку припрему свједока за давање изјаве/свједочење на начин да се свједок стабилизује и у психичком смислу оснажи за предстојећу активност, пружање основних информација о току самог процеса, као својеврсна психо-едукација, са циљем упознавања свједока о току процеса, а са циљем смањења почетне анксиозности коју би свједок могао имати од непознавања процеса, професионалну психолошку подршку свједоцима, која се пружа у ситуацијама када су свједоци у толикој мјери погођени преживљеним трауматским искуством да им приликом поновног проласка кроз исто треба стручна помоћ како би превенирали додатне последице по психофизичко стање свједока, логистичку и административну подршку за оне свједоке којима је потребно организовати долазак, смјештај, боравак у мјесто гдје је смјештена правосудна институција у коју су позвани, поштовање и информисање о правима и обавезама које свједоци имају у кривичном поступку, односно информисање о специфичним потребама свједока релевантних носилаца правосудних функција у појединачном кривичном поступку. Овакав свеобухватан вид подршке свједоцима показао се као изузетно значајан у свим фазама кривичног поступка.

Мјере психосоцијалне подршке се посматрају и као превенција ретрауматизације и анксиозности у психолошком смислу, те секундарне виктимизације, која се веже за реакцију представника органа гоњења, али и свих других лица која би требала свједоку, жртви да пруже помоћ и заштиту. Сасвим сигурно да не требају сви свједоци исти ниво подршке прије

свједочења. Међутим, када свједок зна шта може очекивати у судском процесу, смањују се стрес и тјескоба у вези са свједочењем, а осигурава се кохерентно изношење исказа. Осим што се са свједоком разговарало о томе шта може да очекује у судници, свједоци имају прилику прије свједочења да виде судницу, што им помаже да се емотивно припреме за свједочење, те и да буду мање застрашени. Ангажман службеника за подршку свједоцима посебно је значајан у фази прије почетка суђења, поготово у раду са жртвама породичног и сексуалног насиља које нису биле вољне да свједоче, јер сарадници за подршку свједоцима помажу да се страхови свједока умире те да се ријеше практични проблеми везани за њихов долазак до суда или тужилаштва. Захваљујући пруженој подршци свједоци су вербализирали да су цијењени и поштовани, што је утицало на смањење анксиозности која се јављала док чекају да буду позвани на свједочење (Тасо-Делковић и Фалацић 2023).

Треба нагласити да рад особља за подршку свједоцима нити у једном сегменту не улази у садржај исказа који ће свједок дати пред предметним тужиоцем, стручним сарадником и истражиоцем или судијом на главном претресу, већ се искључиво односи на психичко стање и логистичке потребе свједока. Циљ подршке свједоцима није да утиче на вољу и одлуку свједока да свједочи, већ да се спријечи секундарна виктимизација, стрес и страх од учешћа у поступку. За ефикасно спровођење кривичног поступка у предметима Насиља у породици фаза истраге је од кључног значаја, из ког разлога је за органе гоњења од кључног значаја да успоставе активан однос пун повјерења са свједоком жртвом кривичног дјела који захтијева заштиту, посебно из разлога што његово свједочење има посебан утицај и значај за тужиоца у односу на друге учеснике поступка. С тим у вези веома је значајно на који начин се треба планирати, предвиђати и комбиновати мјере подршке и заштите свједоцима, готово као и криминалистичке варијанте које треба предвидити како би се кривично дјело расвијетлило и презентовало пред надлежним судом. Са свједоком тужилац треба да успостави чврсту непосредну везу преко ОСЛ полиције који су специјализовани за тај посао и уз активну подршку службеника за подршку свједоцима.

На захтјев поступајућег тужиоца службеници за подршку свједоцима пружају следеће услуге:

- Телефонско иницијално контактирање свједока у сврху:
 - Процјене потреба и стања свједока
 - Асистенције/подршке приликом организовања доласка свједока у Тужилаштво;
- Пријем свједока на рецепцији Тужилаштва непосредно прије давања изјаве;
- Психолошка припрема свједока у просторијама Тужилаштва непосредно прије давања изјаве;
- Према упутствима поступајућег тужиоца и овисно од процјене потреба свједока присуство током давања изјаве;
- Психолошка подршка непосредно након давања изјаве;

- Праћење ефеката давања изјаве на свједока (телефонски позив: у правилу 15 дана након давања изјаве, по процјени и раније)-(Водич за подршку свједоцима у судским поступцима процесуирања ратних злочина, Фондација локалне демократије, Сарајево 2014).

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Заштита малољетника које је свједок жртва насиља у породици у кривичном поступку је од суштинског значаја за његово емоционално и психичко благостање, јер изложеност таквом насиљу може довести до трауме и проблема са менталним здрављем. Процесуирање предмета насиља у породици је по својој природи врло комплексно и са собом носи многе изазове. За успјешније процесуирање таквих предмета потребно је успоставити повјерење са свједоцима и жртвама. Свједоцима и жртвама је у кривичном процесу неопходно и обезбиједити потребну подршку и заштиту како свједочење не би проузроковало додатне посљедице по психофизичко стање свједока, али како би се заштитила и основна права која свједок ужива у кривичном процесу. Сасвим сигурно у том процесу значајну улогу имају одјељења за подршку свједоцима у судовима и тужилаштвима. Путем контаката са свједоцима, пружањем подршке прије, за вријеме и након свједочења омогућава се креирање повољних услова у којима свједок/жртва може слободно, без страха испричати своју причу.

Развој области подршке свједоцима у правосудним институцијама у Босни и Херцеговини текао је постепено, пратећи реформу кривичног система. На том путу савладани су бројни изазови и научене су многе лекције.

За ефикасно спровођење кривичног поступка од кључног значаја је успостављање коректног професионалног односа и успостављање повјерења са свједоком који захтјева заштиту, не само тужиоца у фази истраге, већ и сарадника за подршку свједоцима, па и судије приликом свједочења у судници. Заштита свједока у кривичном процесу је веома значајна, те је потребно пажљиво планирати, предвиђати и користити.

Правни системи имају обавезу да заштите рањиве сведјоке, спрјечавајући потенцијалну одмазду од насилника. Поред тога, заштита малољетника помаже да се прекине круг насиља позивањем починилаца на одговорност и омогућава приступ неопходним услугама подршке за опоравак. Све у свему, ове мјере су кључне за промовисање правде и дугорочног здравља малољетног свједока.

Важна препорука у цијелом процесу подршке свједоцима и жртвама је одржавати висок ниво професионалности особља за подршку свједоцима који би се требали укључивати у рад са свједоцима и жртвама већ од самог почетка, у фази истраге, како би се и у најранијим фазама поступка осигурала адекватна подршка и заштита свједоцима и жртвама.

Од изузетног значаја би било пратити које активности у процесу свједочења имају значајног утицаја на свједоке и жртве у смислу

потенцијалних негативних и физичких посљедица. Индивидуални капацитети свједока се засигурно разликују, као и тежина преживљених трауматских искустава, услед чега су свједоци рањивији, те шта је то у процесу подршке свједоцима што им даје снагу и чини их спремнијим за свједочење.

Литература

- Бановић, Б. 2003. Заштита сведока у кривичном поступку, Правни живот бр. 9/2003. Београд.
- Беџић, Р. Шпрем П. 2020. Заштита жртава у казеном поступку-практична имплементација директиве 2012/29/ЕУ, Хрватски љетопис за казнене знаности и праксу, Загреб.
- Галић, Н. Хухтанин Х. 2014. Приручник: Судска разматрања случајева насиља у породици у Босни и Херцеговини, ДЦАФ.
- Gil G. D. 1971. Violence against children, Journal of Marriage and Family, Vol. 33, No.4, Special Double Issue: Violence and the Family and Sexism in Family Studies, Part 2.
- Фалаџић, А. 2024. Подршка малолетним свједоцима жртвама кривичног дјела насиље у породици у тужилаштвима и судовима у Босни и Херцеговини, зборник радова Центра за едукацију судија и тужилаца Републике Српске.
- Фалаџић, А. Јањић, М. 2012. Заштита и подршка свједоцима у Босни и Херцеговини, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука.
- Тасо-Делковић, А. Фалаџић А. 2023. Подршка и заштита свједока у кривичним поступцима у БиХ-дио реформе кривичног законодавства у БиХ, 20. година реформе кривичног правосуђа у БиХ, међународна конференција ОСЦЕ, Сарајево.
- Пајчић, М. 2005. Угрожени свједоци у казеном поступку, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, вол. 12, број 1/2005 Загреб.
- Пајић Д. 2010. Заштита осјетљивих свједока у кривичном поступку, Анали Правног факултета Универзитета у Зеници.
- Чичић, М. 2021. Насиље у породици, Правни факултет Универзитета у Зеници;
- Шалић, С. Василић, М. Ковачевић, И. 2012. Утицај пандемије на злоупотребу друштвених мрежа код кривичних дјела почињених на штету дјете и малолетника и изазиви у њиховом откривању и процесуирању, Зборник радова Удружења тужилаца Ф БиХ - Часопис за правну теорију и праксу, Сарајево.
- Водич за подршку свједоцима у судским поступцима процесуирања ратних злочина, Фондација локалне демократије, Сарајево 2014.
- Препоруке Савјета Европе Р (97)13 о застрашивању свједока и правима одбране;
- Процјена стања и потреба кантоналних/окружних тужилаштва и судова на пољу подршке и заштите свједока/жртава у предметима ратних злочина у БиХ, Развојни програм Уједињених нација у Босни и Херцеговини (УНДП БиХ);
- Заштита и подршка свједока у предметима ратних злочина у Босни и Херцеговини - Препреке и препоруке годину дана након усвајања Државне стратегије за рад на предметима ратних злочина ОЕБС БиХ, Сарајево 2010.
- Жртве кривичних дјела у ЕУ: опсег и врста подршке жртвама, Агенција ЕУ за основна права, 2011.
- Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ, Службени гласник БиХ бр. 3/03, 21/03, 61/04, 55/05;

SUPPORT TO WITNESSES, VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES OF FAMILY VIOLENCE, WHO ARE MINORS IN THE PROSECUTOR'S OFFICES AND COURTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary: *The establishment of witness support services at courts and prosecutor's offices in Bosnia and Herzegovina, primarily for victims of criminal offences, is a key instrument for achieving justice for victims and enabling the victims to demand the exercise of their rights. If the state wants to obtain their testimony, it is obliged to guarantee the right of the witness to testify freely without fear of possible negative consequences that may arise from the truthful testimony. States have an obligation to work on prevention, conduct investigations and prosecute perpetrators of crimes with elements of violation of basic human rights and freedoms provided for by international law. This obligation also applies to domestic violence because it violates basic human rights and freedoms. Domestic violence is not only a widespread social problem that harms individuals, families and society as a whole but also a criminal offence. As such, it requires not only decisive social condemnation and prevention activities, but also unrelenting social disapproval and an equally strong response from the judicial system. Domestic violence also includes violence against children and minors that is often unjustifiably and tacitly tolerated as one of the traditional educational methods. Although witnesses have a legal and civil duty to testify in criminal proceedings, these proceedings must be organized in such a way as to avoid unjustified violation of the rights of victims and witnesses, especially when it comes to minors. A minor, and especially a child who is a witness in court proceedings, is a sensitive witness, and that sensitivity refers to children's vulnerability due to cognitive, emotional and social immaturity, which makes their psychological capacities frail to external influences.*

Establishing support services for witnesses, primarily victims of criminal offences, is a key instrument for achieving justice for victims and enabling victims to demand the exercise of their rights. The provision of professional services by witness support services, in addition to psychological support and assistance also prevents the possibility of secondary victimization of victims in criminal proceedings. This paper will deal with the types of support for witnesses, victims of the criminal offence of domestic violence who are minors in prosecutor's offices and courts in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *witness support, domestic violence, minor, court proceedings, prosecutor's office, court.*